

Мехович Сергій Анатолійович
*д.е.н., професор кафедри економічного аналізу
та обліку Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»;*
*Віце-президент ГО «Асоціація вчених за інноваційний
розвиток України»*

КЛАСТЕРНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ІНДУСТРІАЛЬНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ПІДґРУНТЯ

***Ключові слова:** глобальний світ, промислова політика, кластерна політика, індустріально-інтелектуальна економіка.*

***Keywords:** global economy, enterprise policy, cluster policy.*

На початку ХХІ сторіччя постало питання щодо місця України у глобальному світі. Яка економіка повинна бути у країні : аграрна, індустріальна чи інтелектуальна? Чому саме сьогодні це хвилює суспільство ? Що означає така постановка питання? Адже Україна до 1990 року поступово розвивалася, входила до 20-ку найбільш промислово розвинутих країн світу, була активним творцем ракетно-космічної галузі, мала великий машинобудівний комплекс, який забезпечував розвиток аграрного сектору. То що, треба все починати з нуля? Щоб відповісти на ці питання слід проаналізувати що представляє собою сучасна економіка країни, що у неї спільного з індустріальною, інтелектуальною та аграрною економіками, яка політика повинна створити суспільство достатку та процвітання, який шлях вибрали провідні країни світу та що спроможе Україні зайняти гідне місце у глобальному світі? Дуже важливим є правильний вибір галузей економіки, які в першу чергу потребують відповідної фінансової підтримки.

Економіка, як вид господарської діяльності, є основою для розвитку суспільства. Аграрною економікою, або аграрною цивілізацією, називають форму організації традиційної економічної системи з головуючим положенням аграрного сектора. В цьому секторі виробництво регулюється на основі сформованих традицій і звичаїв; основу економіки складає сільське господарство, а промисловість відсутня або знаходиться на початкових етапах формування. Громадський уклад характеризується жорсткою ієрархією; на ранніх етапах переважає громадська форма власності, а на більш пізніх - державна форма власності на землю. Виробництво служить для задоволення безпосередніх потреб (а не на продаж). Темпи економічного зростання низькі. Дану стадію розвитку проходили всі народи нашої планети. При зародження і розвитку промислового виробництва прискорюються і деякі процеси в суспільстві. Тоді настає аграрно-індустріальна та індустріально-аграрна стадія. Частка промисловості в економіці поступово зростає. Індустріальна економіка (індустріальне суспільство) - це така

стадія економічного розвитку суспільства, при якій у виробництві матеріальних благ першість належить видобутку природних ресурсів і промисловості. До даної категорії відноситься сьогодні більшість розвинених країн світу. Частка сільгоспвиробництва не перевищує 15% від загального внутрішнього валового продукту. Збільшується зростання чисельності міського населення, розвивається підприємництво. Постіндустріальною економікою називають таку стадію розвитку суспільства, при якій в результаті науково-технічної революції відбувся перехід пріоритетів від виробництва товарів до виробництва послуг. Характерними рисами постіндустріальної економіки є: рушійна роль науки в економіці; інформація і знання є виробничим ресурсом; розширення комунікаційних можливостей суспільства і господарства; підвищення ролі інтелектуальних трудових ресурсів; посилення процесів урбанізації. Суспільство, що приходить на зміну індустріальному, все частіше позначають як економіку, засновану на знаннях (knowledge based economy). В умовах глобалізації наростаючі проблеми ініціюють формування нового етапу в розвитку економічних відносин - Smart (інтелектуальної) економіки. Перехід від одного системного рівня до іншого викликає якісна зміна всієї економічної системи, при цьому видозмінюються її функції, спрямованість і вектор розвитку, культурні цінності, основи відтворювального процесу. Тут мова йде не просто про адаптацію елементів системи до умов, що змінюються, а про радикальні перетворення системоутворюючих компонент, що забезпечують рух до нового діалектичного рівня, формування нових економічних відносин на інноваційній основі.

Необхідність переходу до Smart (інтелектуальної) економіки обумовлена глибинними причинами, що визначили вектор перетворення всіх сфер суспільства. Новітні технології настійно вимагають формування інформаційної культури, а також створення гнучких організаційно-виробничих структур, які б сприяли адаптації та швидкої реакції на кон'юнктурні зміни. Іншою причиною становлення Smart-економіки виступає глобалізація, яка ставить на чільне місце можливість збереження системної керованості і збалансованості за рахунок координації залежності окремих країн від глобального рівня розвитку світових процесів - політичних, економічних, фінансових і соціальних. Генезис Smart-економіки знаходиться в руслі концепцій постіндустріального та інформаційного суспільства, а також парадигми «економіки знань». У 40-ві роки минулого століття американський економіст К. Кларк і французький соціолог Ж. Фурастьє сформулювали окремі положення постіндустріального суспільства і вважали, що в майбутньому в економіці значна частина робочої сили буде задіяна в сфері послуг і інформації. Засновниками ж розгорнутої концепції постіндустріального суспільства є Д. Белл і А. Тоффлер. У їх трактуванні постіндустріальне суспільство є суспільство, де на перше місце висувається сфера нематеріального виробництва, де відбуваються серйозні зрушення: в економіці - зсув від обробних галузей до сфери послуг, а в технології провідну роль починають грати

наукомісткі галузі промисловості. [1, с. 20; 2, с. 288]. Вітчизняні економісти, розглядаючи сучасне постіндустріальне суспільство, відзначають наступні його особливості [3, с. 74-75; 4, с. 171]:

- в структурі виробництва переважають інформаційні ресурси, тому не виникає притаманна традиційній економіці проблема розподілу обмежених ресурсів;

- в економіці все в більшій кількості виробляються високотехнологічні товари і послуги, внаслідок чого знижується залежність виробництва від країн - виробників промислової продукції;

- основним фактором економічного зростання стає реалізація людьми свого інтелектуального потенціалу, а найбільш прибутковими інвестиціями - інвестиції в людський капітал.

Усі ці особистості характерні для економіки України. Аналіз структури валової доданої вартості виробленої продукції дозволяє визначити економіко-формуючі галузі вітчизняної економіки. Структура валової доданої в Україні має наступний вигляд : сільське господарство -11.9%, торгівля -15.6%, промисловість – 24.8%, транспорт – 7.5%, будівництво-2.7%, інші – 7.5%. Добувна, харчова промисловість, енергетика та металургія є ключовими галузями промисловості, загальний внесок яких до валової доданої вартості становить понад 70 %. Аналіз обсягів внеску окремих галузей до експорту (за підсумками 2018 року) свідчить про те, що промислові галузі характеризуються доволі високою долею експорту: металургія (63,6 % випущеної продукції експортується), машинобудування (51,9 %), легка промисловість (46,3 %), деревообробна промисловість (35,8 %). Інші сектори експортують менше, ніж 30 % від свого випуску. Основними галузями, які формують ВВП, залишаються: промисловість, торгівля та сільське господарство [5].

Промисловий сектор відіграє ключову роль в економіці України – його показники діяльності є дуже важливим фактором соціально-економічного розвитку. Аналіз обсягів внеску окремих галузей до експорту (за підсумками 2018 року) свідчить про те, що промислові галузі характеризуються доволі високою долею експорту : металургія (63,6 % випущеної продукції експортується), машинобудування (51,9 %), легка промисловість (46,3 %), деревообробна промисловість (35,8 %). Інші сектори експортують менше, ніж 30 % від свого випуску. Розвиток ІТ індустрії в Україні значно випереджає середні темпи розвитку сегменту у світі. Галузь показує стабільне зростання на 11–26% щороку. За неофіційними даними в Україні працює близько 4 000 компаній, що налічують понад 80 тисяч осіб персоналу. Сума сплачених ІТ-компаніями податків щорічно зростає мінімум на 27 % та перевищила рівень 4 млрд. гривень. [6]. Як свідчить проведений вище аналіз, для України характерні особливості аграрної, індустріальної та інтелектуальної економіки. Усі вони між собою тісно пов'язані та немає ніякого сенсу руйнувати будь-яку з них на користь іншої. З іншого боку,

розвиток аграрного та виробничого секторів неможливо представити без інтелектуального підґрунтя. Із цього виходить, що в країні сформувалася та потребує подальшого розвитку нова система – індустріально-інтелектуальна економіка. Провідна роль в цій системі належить машинобудуванню. Його специфічна роль полягає в тому, що ця галузь виступає як утворюючий комплекс, що формує активну частину основних виробничих фондів практично в усіх галузях народного господарства, утримує виробничо-технічний потенціал на потрібному рівні та закладає основи для переходу до нового технологічного укладу. Теперішній стан машинобудівного комплексу не здатний вирішувати ці задачі. Вітчизняні виробники поступають все більше позицій іноземним конкурентам не тільки на зовнішніх ринках а і на внутрішніх. Держава фактично відмежувалась від впливу на ці процеси. У розроблених стратегіях розвитку на найближчі 10 років як на державному, так і на регіональних рівнях віддається пріоритет аграрному сектору без визначення місця і ролі вітчизняного машинобудування. Разом з тим, розвиток процесів глобалізації супроводжується активізацією на світових ринках виробників машинобудівного обладнання на основі гнучких виробничих систем, робототехнічних комплексів, сучасних інформаційних технологій та розвитком кооперації у різних сферах виробництва на їх основі. Провідні виробники Японії, Китаю, Сінгапуру, Тайваню розміщують у країнах східної Європи свої філії, представництва та сервісні центри, активізують діяльність інжинірингових фірм із створенням виробництв та технологій «під ключ». Український ринок для цих виробників має певні признаки привабливості. Цей факт об'єктивно слід визнати як суттєвий фактор, що має дати імпульс відродженню вітчизняної машинобудівної галузі, для якої повинна бути характерною розвинута мережа міжгалузевої взаємодії. Проведений у [7] аналіз довів, що причини занепаду української економіки полягають саме у припиненні міжгалузевої взаємодії. Науковці і практики також стверджують, що відновлення таких зв'язків на старій технологічній базі не має сенсу та взагалі неможливо. До того ж вирішальне значення у міжгалузевої інтеграції має технологічна сумісність. Тобто, первинним є технологія та обладнання, вторинним, або супутнім – міжгалузева кооперація. Саме на її забезпечення спрямовано технологічний реінжиніринг. У [7] пропонується методологія здійснення технологічного реінжинірингу на промислових підприємствах. Методологія технологічного реінжинірингу – це система маркетингових, інжинірингових, організаційно-економічних, соціальних та логістичних заходів стратегічного значення. Вона виходить із постулату, що технологія є базовою конкурентоутворюючою основою виробництва і розглядається як концепція, що покликана поєднати усі ланки виробничого сектору країни у реалізації стратегії комплексного розвитку як індустріальної держави. Впровадження методології технологічного реінжинірингу засновано на уявленні про тенденції розвитку світового машинобудування та їх впливу на

вітчизняну промисловість і базуються на визнанні пріоритетної ролі машинобудівного комплексу України. Запропонована методологія передбачає створення нового змісту промислової політики та розробку нових моделей у контексті формування міжгалузевої кооперації, що слід розглядати як альтернативу галузевому принципу управління. Здійснення технологічного реінжинірингу ускладнюється у зв'язку з тим, що галузеві інститути, які раніше виконували цю функцію, в занепаді, або розформовані, а нові організаційні форми створюються надзвичайно повільно і безсистемно. Потрібно забезпечення синхронізацію стандартів інноваційного профілю, приведення їх до вимог іноземних служб і виробництва. Це потребує створення ефективного законодавчого середовища інноваційної та інвестиційної діяльності. Таким визнаним середовищем є інноваційно-промислові кластери, а їх підґрунтям – кластерна політика. Кластерна політика, як концепція, отримала широкий розвиток у світі та інтегрує регіональну, економічну і промислову політику. Кластерна політика – це заходи, які проводяться органами державної або регіональної влади зі створення та підтримки кластерів на певних територіях. У практиці різних країн склалося дві моделі кластерної політики : ліберальна, де основним гравцем є регіональна влада й регіональні організації, що разом із центральними учасниками кластерів розробляють і реалізують програми їхнього розвитку, та дирижистська політика, що передбачає комплекс заходів від вибору пріоритетних кластерів і фінансування спільних проектів до цільового створення ключових чинників успіху у їх розвитку. Українські реалії потребують використання третього типу моделі кластерної політики – ліберально-дирижистської, що передбачає активну участь регіональної влади не тільки у розробці і реалізації програм розвитку кластерів, а й участь у створенні ключових факторів розвитку на основі спільних стратегій. Для їх забезпечення запропоновано заснувати Інститут регіональної кластерної політики (ІРКП). ІРКП – це інститут розвитку, забезпечує підтримку вектору сталого розвитку регіонів, обумовлює існування мережевих та інших форм партнерських відносин між бізнесом, наукою владою та громадою. Цей інститут потрібний для створення законодавчої та нормативної бази підтримки реінжинірингу, розвитку кластерних мереж, де формуються партнерські відносини між бізнесом, владою, наукою і громадою за моделлю «потрійної спіралі». Сьогодні саме інститут кластерної політики може стати ефективним провідником України у глобальному світі.

Список використаних джерел

- 1.. *Bell D.* The Coming Post-Industrial Society. – N.Y.: Free Press, 1973.
2. *Белл Д.* Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. – М.: Academia, 1999.

3. *Иноземцев В. Л.* Пределы «догоняющего развития». – М.: Экономика, 2000.

4. *Masuda Y.* The Information Society as Post-Industrial Society. – Wash. DC: World Future Society, 1981.

5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://publicaudit.com.ua/wp-content/uploads/2019/04/d3.png>

6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// WWW.eprayda.com.ua/news/2018/10/30/642128/](http://WWW.eprayda.com.ua/news/2018/10/30/642128/)

7. Мехович С.А. Регіони України: стратегія і політика розвитку: монографія. Харків: Тов «Планета – принт», 2016. 436 с.

Ніколаєвич Олександра Вікторівна

асистент кафедри управління та адміністрування Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ФОРМ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА ЯК УМОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Ключові слова: домогосподарства, диверсифікація виробництва, сільський туризм, сільські території.

Keywords: households, production diversification, rural tourism, rural territories.

Механізми і інструментарій підвищення рівня конкурентоспроможності суб'єктів малого та середнього підприємницького сектору, зокрема селянських господарств, в умовах сучасної економіки набувають все більшої актуальності, враховуючи процес активного розвитку аграрного виробництва країни в цілому.

Аграрний сектор економіки, в тому числі й домогосподарства, досить чутливі до впливу негативних внутрішніх та зовнішніх чинників – нестабільності ринкового попиту на продукцію галузі й невпевнені кроки в стабілізації аграрної політики держави. Проблематичність стратегічного розвитку і довгострокового планування практично унеможлиблює повне залучення наявного ресурсного потенціалу, як капіталу, так і трудових ресурсів, через високий рівень ризиковості. Це спонукає активно освоювати альтернативні види діяльності, що дозволить значно зменшити рівень ризику втрати наявних ресурсів і дасть можливість більш раціонально їх використовувати [1, ст. 41].

Одним з елементів плану реалізації Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015 - 2020 роки виступає диверсифікація діяльності, інструмент, котрий дозволить створити необхідні фінансово-економічні умови для підвищення економічної стійкості та конкурентоспроможності суб'єктів малого аграрного виробництва [2].

У загальному розумінні диверсифікація представляє собою поширення діяльності на нові сфери товарного виробництва, розширення асортименту